

НАТАША КАТИЋ

МОТИВ ПРЕЉУБЕ У РОМАНУ *ПОРУШЕНИ ИДЕАЛИ* СВЕТОЛИКА РАНКОВИЋА

САЖЕТАК: Овај рад бави се мотивом прељубе у роману *Порушени идеали* Светолика Ранковића. Идеја рада је да кроз анализу мотива прељубе прикаже урушавање и моралну деградацију друштва које је описано у овом роману. Будући да је ово последњи роман Светолика Ранковића, овај рад осврнуће се и на његова претходна дела, те указати на који начин се овај роман уклапа у целокупни опус и поетику овог аутора. Кроз анализу, пре свега мотива прељубе, али и морално-етичких вредности друштва описаног у овом роману, овај рад показате на који начин се Светолик Ранковић успоставља као писац порушених идеала, не само у овом роману већ и у читавом свом опусу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Светолик Ранковић, *Порушени идеали*, мотив прељубе, патријархат, реализам, рана модерна

Последњи роман Светолика Ранковића објављен је 1900. године и носи назив *Порушени идеали* (првобитни наслов овог дела био је *Калуђер*). Овај роман писан је „последњим пишчевим физичким моћима”.¹ Светолик Ранковић није доживео објављивање свог последњег романа, који је од стране Службеног гласника објављен „неколико месеци после смрти аутора”.² Поетика Светолика Ранковића је заиста поетика порушених идеала, „тако да би наслов *йорушени идеали* могао да стоји не само испред последњег него,

¹ Љубиша Јеремић, *Трајички видови сџаријеј српској романа (од Јакова Ићајовића до Светолика Ранковића)*, Књижевна заједница Новог Сада – Институт за теорију књижевности и уметности, Нови Сад – Београд 1987, 260.

² Јован Деретић, *Српски роман: 1800–1950*, Нолит, Београд 1981, 171.

такође, испред прва два романа”³ овог аутора. Роман *Порушени идеали* испуњен је приповедачким коментарима који имају одлике аутопоетичких исказа, а то се посебно односи на реченице којима Светолик Ранковић завршава овај роман. Ти приповедачки коментари су недвосмислени и не остављају читаоцу много простора за самостално тумачење ликова, ситуација, па и самог дела, као што је то случај у *Сеоској учитељници*, претходно објављеном Ранковићевом роману. Управо због тога *Порушене идеале* Светолика Ранковића сматрамо његовим најмање успелим романом.

Роман *Порушени идеали* прати школовање и одрастање Љубомира Васића, као и његов одлазак у манастир у ком он постаје монах Леонтије. Кроз лик Љубомира/Леонтија Светолик Ранковић приказује егзистенцијалну борбу младића растргнутог између својих идеала и средине у којој живи. Поред трагичне судбине једне индивидуе, аутор се у овом роману бави и једним друштвеним проблемом, па тако овај његов роман садржи и „изразиту критику организације манастирског живота у конкретним друштвеним околностима”,⁴ на шта ћемо се посебно осврнути приликом анализе мотива прељубе.

На почетку сижејног тока Љубомир Васић је представљен читаоцима као дечак од тринаест година, који се од остале деце издваја „својим полудивљим, радозналим, зеленкастим очима”.⁵ Љубомир је заглаван у даљину, а та даљина се претвара у два главна мисаона тока – о Богу и школовању у Београду. Већ на самом почетку романа открива се Љубомирова душа, „која је рођена само да сања и да трепери”⁶ и одмах на почетку постаје јасно да је та Љубина занесеност суштински део његовог бића, нешто за шта је он по рођењу предодређен. Та његова занесеност је нешто на шта се Светолик Ранковић у креирању овог лика враћа кроз читав роман. Захваљујући његовој занесености и маштању, могуће је повући паралелу између учитеља Гојка, из раније објављеног Ранковићевог романа *Сеоска учитељница*, и младог Љубомира/Леонтија. Наиме, као што је Гојкова машта учинила да он у мислима стигне до позиције министра полиције, иако за то реалне шансе никада нису постојале, на исти начин Љубомир машта о томе како постаје светац и васкрсава умрло дете.

Љубомир кроз читав роман има различите „идеале, истина не сасвим јасне и одређене и цео свој живот хоће да стави у службу

³ Исто, 177.

⁴ Љ. Јеремић, нав. дело, 263.

⁵ Светолик Ранковић, *Порушени идеали*, Службени гласник, Београд 1900, 2.

⁶ Исто, 5.

тих идеала”.⁷ Кроз читав роман Љубомирови идеали се смењују и руше, а кроз роман ти његови идеали постају све недостижнији и удаљенији од реалности, све до тачке кад Љубомир постане опсесивно закупљен намером да постане светац. Дакле, он кроз роман постаје „мистик, привлачи га религија, у црквеним церемонијама налази неку тајанствену лепоту”⁸ и тој тајанственој лепоти стреми. Међутим, тај његов идеал показује се као недостижан. Од те тачке до самог краја романа Љубомирови/Леонтијеви идеали, иако више нису тако недостижни, један за другим се руше, све док на крају романа монаху Леонтију не остане само „мисао о смрти као јединој реалности”.⁹

Љубомир, као и Љубица из романа *Сеоска учитељица*, „поседује нарочито осећање себе”.¹⁰ Зато су Љубомирови идеали приказани као нешто тајанствено, нешто неконкретизовано, јер ово није роман који се бави конкретним идеалима (у овом случају то је Љубомиров идеал о светачком животу), већ се бави животним околностима које се налазе насупрот „човекове елементарне жудње да оствари своју посебности”¹¹ да се својим поступцима и бићем уздигне изнад средине у којој се налази. Ђурица из *Горског цара*, првог романа Светолика Ранковића, и Љубица из *Сеоске учитељице* креирани су као ликови чији идеали нису недостижни, али је свако од њих правео грешке на путу ка том остварењу. Преко тих грешака успоставља се њихова паралела са ликом Љубомира. Не само да Љубомирови/Леонтијеви идеали „нису били довољно одређени”¹² већ се и читаво његово лутање од школе до манастира може „схватити и као израз младалачке, готово неуротичне кризе, која га је водила погрешним одлукама”.¹³

У роману *Порушени идеали*, баш као и у своја два претходно објављена романа, Светолик Ранковић „не остаје при једноставном облику мотивације јунакових поступака”.¹⁴ Тако читалац сазнаје да је Љубомир и поред све своје узвишености једно „дивљаче маљенско”.¹⁵ Такође, ни порекло његове побожности није сасвим јасно. У тренутку када први пут угледао митрополита он је занесено гледао његове сјајне одежде и већ је „замишљао себе у тим

⁷ Ј. Деретић, нав. дело, 176.

⁸ Исто.

⁹ Исто.

¹⁰ Љ. Јеремић, нав. дело, 263.

¹¹ Исто, 264.

¹² Исто, 263.

¹³ Исто.

¹⁴ Исто, 262.

¹⁵ С. Ранковић, нав. дело, 44.

сјајним одежама”,¹⁶ чиме се наговештава да је приликом спознаје побожности Љубомир пред очима имао и материјални статус црквених поглавара. С обзиром на главну проблемску нит рада, морамо нагласити како је и Љубомиров однос према женама уско повезан са његовим идеалом о аскетском начину живота.

У роману *Поруцени идеали* за градивни (психолошки) развој лика Љубомира/Леонтија важно је присуство неколико различитих девојака, односно жена. То су његова другарица из детињства – Мирослава (Мира), Милка, неименована удовица и њена слушкиња из Београда, а за период који је провео у манастиру то је Јованка. Свим овим јунакињама Светолик Ранковић је доделио исте оне особине које се могу уочити и у карактеризацији женских ликова у његовим романа *Горски цар* и *Сеоска учитељица*. Оне су маркантне личности, доминантније од Љубомира/Леонтија и све оне прате различите ступњеве Љубомировог/Леонтијевог полног сазревања.

На почетку романа уз лик Љубомира појављује се лик Мирославе. У првом поглављу њих двоје су деца. Љубомир, будући да се овде ради о детету, јесте још увек полно незрео, а то потврђује и његов асексуални однос према Мирослави. Он је „у њој гледао друга, као обичног мушкарца, не знајући јасно ни за полну разлику”.¹⁷ Међутим, кроз роман Љубомир одраста, постаје монах, а као симбол његовог највећег искушења јавља се мотив жене. Тада се и Мирин статус мења, па тако у мислима, када се присећа своје другарице из детињства и њихове деље игре, Љубомир „сасвим друкчије гледа у покрете њених ногу, није као пре”¹⁸ и то је знак да се његов однос према Мири мења управо с његовим полным сазревањем.

Међутим, тај Љубомиров однос према Мирослави као према дечаку важан је јер стоји у контрасту са његовим односом према Милки. Појављивање Милке у роману представља први знак Љубомировог полног сазревања. Милка је била „жива и одлучна, као и Мира”,¹⁹ али је Љубомиров однос према Милки био другачији. Љубомир се са „Миром играо, превртао, прескакао, па никада не помисли онако... о девојци; а ето сад са Милком баш и не би смео онако”.²⁰ У Љубомировим очима Милка је „*така* девојка”²¹ и са њом у игри нема оне наивности које је било у игри са Мирославом.

¹⁶ Исто, 49.

¹⁷ Исто, 5.

¹⁸ Исто, 168.

¹⁹ Исто, 24.

²⁰ Исто, 22.

²¹ Исто.

Када Милка убеди Љубомира да јој покаже како се играо са Миром, за Љубомира то више није дечја игра, већ дискретно еротизована забава и „оно што му је било обично са Миром, овде му се чинило недостижно”.²² Однос који се успоставља између Милке и Љубомира сличан је односу између Гојка и Љубице из романа *Сеоска учитељица*. Као што Гојко Љубицу доживљава као нешто узвишено, исто тако и Љубомир доживљава Милку. Поред тога, Милка се успоставља као доминантнији лик и то преко мотива очију. Љубомир „кад виде онај благи поглед, он се збуни, стаде испред доксата баш према њој и обори главу”.²³ Ту „збуњеност” ”мушких у присуству женских ликова могуће је уочити и у претходно објављеним делима Светолика Ранковића, како у његовим романима, тако и у одређеним приповеткама. Треба имати на уму да се та (кали)гинофобија код Љубомира јавља и пре него што је он постао монах. Та збуњеност, страх и немир код Љубомира су посебно изражени приликом сусрета са неименованом удовицом и њеном слушкињом у Београду.

Удовица и њена „ђаволаста слушкиња”²⁴ у овај роман уносе први конкретан елемент еротског дискурса у текст. Оно што је део поетике Светолика Ранковића и што се може уочити и приликом читања његових других дела јесте свакако његово наговештавање еротског, али не и његова детаљна обрада. У овом случају еротски елемент може се наслутити већ из описа слушкиње. Она је еуфемистички описана као „прекаљена права београдска слушкиња, са свима пороцима и недостацима својих друга”.²⁵ У опхођењу са слушкињом и њеном газдарицом Љубомир показује наивност, а та његова наивност дочарана је на исти начин као и наивност Гојка из *Сеоске учитељице*. Наиме, и читалац и Светозар богословац знају и увиђају нешто што сам Љубомир не уочава, а то је права природа слушкињиног позива упућеног овим младићима. Та наивност мушких ликова која почива на томе да сви други ликови око њих, па и сам читалац, имају у виду праву природу догађаја, док је она њима недокучива, део је поетике Светолика Ранковића. Када Светозар објасни Љубомиру природу тог (еротског) позива, Љубомир показује велики страх – „Очију ми не могу, страх ме!”²⁶ Потребно је нагласити да је то објашњење остало скривено од читаоцевих очију, те на тај начин еротско у Ранковићевом делу остаје пре наговештено него обрађено. Дакле, на овом месту Љубомир

²² Исто, 24.

²³ Исто, 17.

²⁴ Исто, 54.

²⁵ Исто, 52.

²⁶ Исто, 54.

исказује исти гинофобични импулс као и Гојко када се приближи сфери еротског. Међутим, иако Љубомир показује велики страх, од тог тренутка у њему се „јавља нека нова, још нејасна, али већ обележена тежња”.²⁷ То је тежња према женама и мада „све те слике и маштања беху веома наивне, чисте, детиње”,²⁸ оне су ипак подстакнуте еротским.

Кулминација тог еротског елемента долази до изражаја у контактима с Јованком. Јованка је обележила период који је Љубомир/Леонтије провео у манастиру. Као што смо напоменули, кроз читав роман смењивали су се Љубомирови/Леонтијеви идеали један за другим. Тако се у њему родила жеља да оде у манастир и о том свом идеалу разговарао је са Миром. У том разговору Светолик Ранковић је поново избегао поједностављену мотивацију Љубомирових поступака и хтења. Већ смо нагласили да Љубомирови идеали кроз роман нису јасно одређени, а то је посебно наглашено на овом месту у роману. Наиме, са маштањем о одласку у манастир мешала се и Милкина „слика”. Тако у разговору са Миром „он хтеде поменути да га је и Милкина слика у тим ноћима много занимала, али се уздржа”,²⁹ чиме се указује на његов први корак ка уздржавању према жени. Иако се на Љубомировој/Леонтијевој побожности инсистира кроз читав роман, чиме се стиче утисак да је то код њега нешто природно и урођено, за шта је читав свој живот предодређен, оваква места, обележена еротским, ипак остављају довољно простора за расправу о Љубомировој/Леонтијевој двојакој природи.

Међутим, како и сам наслов романа каже, и Љубомирови идеали о манастирском животу су срушени. Манастир у који он долази (приповедач сугерише да је таква ситуација у свим манастирима његовог доба) није света кућа каква је он очекивао да ће бити. Ни калуђери нису људи посвећени Богу као што је он очекивао. Они су „груби и необразовани, они, чини се, немају друге бриге него да се наједу и напију”.³⁰ Сваки од њих ужива у алкохолу, храни, лењи су, а знање о вери и Богу готово да немају. Поред тога, оно што највише руши јунакову идеализовану слику о калуђерима свакако је њихова посвећеност женама и кршење целибата. Притом се њихови преступи не кажњавају, јер и сам игуман манастира, Сава, чини исте преступе као и они. Такав начин живота, удаљен од оног начина живота посвећеног вери, представља реалност њиховог манастира и у тој и таквој реалности затиче се и Љубомир.

²⁷ Исто.

²⁸ Исто, 55.

²⁹ Исто, 63.

³⁰ Ј. Деретић, нав. дело, 176.

У роману *Порушени идеали*, баш као и у претходним својим делима, Светолик Ранковић споредне ликове ставља у функцију својеврсних коментатора/резонера поступака главног лика. Тако се у манастиру поред монаха налазе и манастирски ђаци. Поред Љубомира, који је на почетку свог бивствовања у манастиру и сам манастирски ђак, ту су и Велимир (Веља) и Никола, који је по замонашењу добио име Нићифор. Сам Велимир никада није постао монах. Он се оженио девојком Видом. Треба напоменути да је и Вида приказана као изузетно доминантна личност. Пред њом се Велимир мења. Он „није више онај одлучни, трезвени и окретни младић, какав је Велимир међу друговима у манастиру”.³¹ Пред њом он постаје „питом, нежан, плашљив, неодлучан, сасвим, сасвим други”.³² С друге стране, Вида је спремна да се огреши о родитеље, само да остане са Велимиром. Дакле, и у овом случају Светолик Ранковић остаје доследан у креирању мушких и женских ликова у инверзији, с тим што је у овом случају та инверзија много блажа. Никола се замонашио и постао монах Нићифор, али његови мотиви за приступање монашком реду били су материјалне природе. Чим се закон у држави променио а финансијске прилике манастира се нагло погоршале, и чим је осетио „да нема више масла у манастирима”,³³ Нићифор се рашчинио и оженио кројачицом Јулом. Тиме писац показује какав би Љубомиров/Леонтијев живот био да се овај лик водио другачијим идеалима.

Посебно је важан разговор који пред сам крај романа воде Велимир и Леонтије, тада монах. У том разговор Велимир Леонтију изговара једну од најважнијих реченица романа: „И не знаш ни сам, шта радиш и зашто живиш.”³⁴ Од тог тренутка Леонтијева душевна борба коју је водио са свим порушеним идеалима садржи и „јаку сумњу у смисао сопствених поступака и опредељења”.³⁵ Тог разговара Леонтије се присећа у епилогу романа, када остаје сам и очајан у опустелом манастиру. О Нићифоровој судбини, сем да се оженио, читалац не сазнаје много, док се за Вељу поуздано зна да је своју срећу пронашао у продичном животу и деци – у стварању новог живота. Леонтију је непрестано „пред очима слика Велимирове породичне среће”,³⁶ он према њој осећа завист и та Вељина породична срећа је постављена као контраст Леонтијевом осећању бесмисла.

³¹ С. Ранковић, нав. дело, 158.

³² Исто.

³³ Исто, 243.

³⁴ Исто, 227.

³⁵ Љ. Јеремић, нав. дело, 262.

³⁶ Исто.

Љубомирова/Леонтијева судбина, другачија од судбине два манастирска ђака, ипак проналази свој пандан у судбини још једног становника манастира – у судбини игумана Саве. Игуман Сава водио је манастир деспотски, самовољно и његова реч је међу братијом била закон. Игуман Сава је и сам живео испразним животом, у ком ни он сам „не види ништа, до таму и густо мрак, кроз који севне понекад нека падалица или репатица”.³⁷ Ту исту таму и мрак читалац уочава на последњим страницама романа, зато што Леонтије пролази кроз кризу која је више егзистенцијалне него духовне природе (он не завиди другима због њихове веће побожности, већ зато што су донели исправну одлуку када су се вратили „мирјанском” начину живота). Као што смо рекли, игуман Сава манастиром је управљао деспотски и од тренутка када је ступио на чело манастира унео је у функционисање манастира одређене новине, од којих је најзначајнија довођење жене у манастир, под изговором да док „женска рука не такне јело, док она не удеси сто, трпезу, док она не завири у собе, ту нема реда”.³⁸ Међутим, природа тог односа је сасвим другачија. Када Љубомир, као манастирски ђак, пристигне у манастир, он тамо затиче тетку Мару, која брине о братији. Љубомир, који је у том тренутку „још чист и наиван, досети се да ће ова крупна развијена Рудничанка бити као нека домаћица у овој кући, па стаде још више пазити на себе и обарати очи”.³⁹ Будући да смо већ показали да се Љубомир пред женама, посебно пред било каквом назнаком еротског, устручава и осећа страх, његова реакција на Мару је и прва назнака њене праве улоге у манастиру. Мара је лик изграђен слично као и већина женских ликова са којима се можемо сусрести у опусу Светолика Ранковића. Она је посредник између Саве и братије. Она једина сме да приђе игуману када је пијан и агресиван и увек зна шта и како треба да учини а да му буде по вољи.

Управо у односу игумана Сава и Маре мотив прељубе има значајну функцију. Наиме, тетка Мара је удата и има децу. Она је у односу на свог супруга приказана као доминантнија, снажнија личност. Њен муж је описан као „прост и добар, блесаст сељак”,⁴⁰ којем је једино битно било „да се што боље напуне вреће, торбе, качице са житом, варивом, смоком и другим кућним потребама”.⁴¹ Марин муж или не схвата, или га не узбуђује оно што се дешава у манастиру. Уколико не схвата, онда спада у низ мушких ликова

³⁷ С. Ранковић, нав. дело, 90.

³⁸ Исто, 87.

³⁹ Исто, 68.

⁴⁰ Исто, 146.

⁴¹ Исто.

Светолика Ранковића које не одликује висока емотивна интелигенција. Уколико је свестан тога шта се дешава, али на то не реагује због материјалне користи, онда његова реакција представља слику апсолутног урушавања свих патријархалних вредности. Интересантно је то што се овом брачном заједницом Светолик Ранковић у роману *Порушени идеали* не бави много (ипак је у његовим ранијим делима мотив прељубе био један од кључних), али је без обзира на то оставио читаоцу довољно простора за самостално тумачење изостанка реакције на прељубу од стране Мариног мужа. Једино што супруг замера Мари је њена небрига о деци – „као да их је туркиња родила, а није она”.⁴² Дакле, у роману *Порушени идеали* Светолика Ранковића појављује се жена без развијеног мајчинског инстинкта, баш као што се појављује и у неким од претходних дела овог аутора.

У овом роману прељуба није санкционисана. Непостојање било какве моралне осуде или казне за почињену прељубу у овом роману представља новину у поетици Светолика Ранковића. Игуман Сава, у тренутку када се Мара запита да ли је то што чине у реду, оправдање за њихове поступке налази у Библији (sic!). Тиме се руше не само патријархалне норме већ и црквено-канонске. Игуман Сава Мари чита одломак из Библије, јеванђељску причу о прељубници, у којој Исус Христ прашта прељубу. Међутим, „довитљиви калуђер не прочита последњу реченицу: ’иди, и одсеље не греши’”.⁴³ Важно је нагласити да Марина брига о грешности почињене прељубе не потиче из страха од превареног супружника, већ што „људи говоре свашта, а мене је жао оне деце... да нешто Бог са њима не учини, ради мене”.⁴⁴ Она у овој реченици показује страх за децу, односно страх од потенцијалне Божје казне, али као важан истиче и став друштвене заједнице. И овде се, као и у роману *Сеоска учитељица*, друштвена заједница показује као лицемерна, јер све оно што се чини, уколико није јавно и уколико је добро скривено од очију света, онда се и не осуђује, нити се кажњава (Ранковићев суморно-резигниран опис моралне запарложености не само сеоске него и наводно просвећене грађанске заједнице доказује да је у његовом последњем делу дошло до озбиљне дезинтеграције одређених одлика реалистичке поетике и интуитивног приближавања раној модерни).

Овакво тумачење Библије чуо је и наш монах Леонтије и то у његову душу уноси велику забуну. У том тренутку он женски

⁴² Исто.

⁴³ Исто, 217.

⁴⁴ Исто, 216.

принцип и даље види као велику претњу. Дијаболично поређење жене са ђаволом, које није карактеристично само за ово дело Светолика Ранковића, у овом роману је подигнуто на виши, односно можемо закључити и да је спуштено на нижи, инфернални ниво. Леонтије жене, брак, телесну љубав доживљава као велико Сотонино искушење. Он се у роману Мари обраћа на следећи начин: „Сотоно, у теби је пакао!”⁴⁵ На тај начин статус жене у овом роману је успостављен као статус Другог. Треба имати на уму да оваква поређења у делима Светолика Ранковића нису мизогина већ, још једном наглашавамо, то је поступак којим Светолик Ранковић осликава однос (емоционално незрелог) главног лика према женама, поступак којим услед недостатка животног искуства и психопатолошких инхибиција јунак жене доживљава као разорну силу.

У истом маниру описан је и први сусрет Јованке и Љубомира. Сусрет између њих двоје одиграо се пре Љубомировог замонашења, али након Љубомировог периода provedеног у испосници – дакле, он се већ заклео на живот посвећен Богу. Приликом сусрета са Јованком Љубомир се понашао „плашљиво, као зец кога су керови сагнали у угао, гледаше како би се могао извући од ове ненадане саблазни”.⁴⁶ Међутим, преплашени Љубомир овде показује и другу стране своје природе. Када Јованка додирне Љубомира, он „се стресе од овог неочекиваног додира, који изазива у његовим нервима читаву струју некакве нове, непознате му до сада тоpline или зиме”.⁴⁷ Такође, Љубомир примећује да је Јованка „Баш лепа!... А како је ђаволаста”,⁴⁸ при чему уочавамо да је на нивоу једне реченице приказана Љубомирова борба између две силе – световне и духовне. Љубомир у овом поглављу први пут показује смелост у односу на жену. Ипак, на крају поглавља у ком се одвија овај сусрет, Љубомир преплашен бежи од ње, успут се молећи свим свецима чија је житија до тада читао.

Иста борба у Љубомиру се јавља и када га игуман Сава пошаље да по селима свети водицу. У почетку, Љубомиру су спавање под истим кровом са женама, додир жена и њихова близина изазивали непријатност, међутим, временом, навикнут, почео је у томе да ужива. У селу од Јованкиног „дара осети, познату му од јесенас, трему и лаку збуњеност”.⁴⁹ И та промена, односно борба у њему,

⁴⁵ Исто, 147.

⁴⁶ Исто, 184.

⁴⁷ Исто, 185.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ Исто, 214.

важна је како би се разумела кулминација његовог односа са Јованком, као и кулминација самог романа у ком је његов најважнији идеал срушен.

„Млади Леонитије дуго се опире заразном деловању средине”,⁵⁰ међутим временом његов отпор постаје све мањи и он до краја романа живи истим животом као и калуђери пре њега, као и игуман Сава. Љубомиров/Леонтијев однос према женама дат је у градацији – од Мире, према којој се понашао као према дечаку, преко Милке, која му је била симпатија из детињства, до Јованке, са којом ступа у „демонске” сексуалне односе. На сам сескуални чин који се одиграо између Јованке и Леонтија спуштена је магла Леонтијевог пијанства (које су подстакли монаси из његове братије), тако да читалац добија само посредне информације о нес(п)ретном еротском чину. Све што се одиграло између Леонтија и Јованке било је вешто изрежирано од стране остатка братије, која Леонтија готово на рукама односи до Јованке. Мотивација њиховог поступка није читаоцу разоткривена до краја, али наш став је да читава та епизода симболизује друштво које појединца, који се издваја својом посебношћу (а већ знамо да је Леонтије имао изражено осећање посебности), преображава у истог онаквог какво је то друштво у целости. Иако се тај први телесни контакт између Јованке и Леонтија одиграо готово против његове воље, Леонтије своју везу са Јованком не прекида. Након смрти игумана Саве тетка Мира одлази из манастира, а на њено место долази Јованка и на тај начин „остаде недирнут цео затечени ред после тетке”⁵¹ – што свакако укључује и везу новог игумана Леонтија са новом домаћицом Јованком. Јованка у манастир доводи и свог супруга Живојина, тако да читалац сазнаје да и ова *ménage à trois* веза укључује мотив прељубе. Десет година након што је ступио на место игумана, Леонтије живи у опустелом и разрушеном манастиру, у ком нема „од момака и послуге никога, осим Јованке и њена мужа. Нема ни ђака ни калуђера, осим игумана”.⁵² Тиме је живот у манастиру доведен до апсурда, јер у њему живе игуман, његова љубавница и њен муж, чиме се сваки идеал о манастирском начину живота руши. Треба имати на уму да је и овде прељуба некажњена, баш као и случају игумана Саве и тетка Мире.

Истражујући стручну литературу, имали смо прилику да се упознамо са мишљењем да у слици села Светолика Ранковића „једва да се осећају и трагови некадашњег постојања патријар-

⁵⁰ Ј. Деретић, нав. дело, 176.

⁵¹ С. Ранковић, нав. дело, 219.

⁵² Исто, 258.

халног реда; нико се на њега не позива, а односи међу људима су најчешће уређени тако као да патријархални свет припада некој, хиљаду и две хиљаде година удаљеној прошлости”.⁵³ Међутим, ми с тим не можемо да се сложимо. Као што се поводом не само овог већ и осталих дела Светолика Ранковића може уочити, његови ликови су у сукоб с околином улазили баш због тога што се нису могли уклопити у норме патријархалног друштва. Међутим, уколико говоримо само о роману *Порушени идеали*, онда се са овом тврдњом Димитрија Вученова можемо сложити. У овом роману преступи ликова који се косе са правилима патријархалног друштва нису санкционисани, нити је патријархат као заједница склона репресивним санкцијама узрок Љубомирове/Леонтијеве егзистенцијалне нелагоде „која га спутава, не дозвољава му да живи и понаша се онако како би хтео”.⁵⁴ Његов осећај посебности и неприпадања друштву потиче од њега самог. Мотив прељубе је овде, као и у другим, раније објављеним делима Светолика Ранковића, знак пропадљивости једног друштва и симбол рушења различитих идеала, али пошто овде не долази ни до какве санкције, закључујемо да се у овом делу патријархат повлачи пред новим временом.

Такође, требало би имати на уму да је ово последње дело (тешко болесног) Светолика Ранковића и овакво тумачење патријархата у овом роману омогућава нам да његову поетику сагледамо као хомогену структуру. Од прве његове приповетке „Јесење слике”, закључно са романом *Порушени идеали*, може се пратити све већа доминација (натуралистички суморне) теме, која наглашава законске, духовне и психолошке проблеме јунака, проистекле из дезинтеграције патријархата и напуштања традиционалног система морално-етичких вредности. У првој његовој приповеци село је описано као идилично, изражено лиричним тоном, међутим кроз остала дела Светолика Ранковића та идила се руши. У овом роману читалац прати рушење идеала на три различита нивоа. Прво, читав роман прати урушавање личних идеала главног јунака Љубомира/Леонтија, затим сам Љубомир/Леонтије својим поступцима руши идеал монаха, а поред тога руши се и идеал села који је Ранковић описао у својој првој приповеци. На тај начин Светолик Ранковић и сам постаје писац порушених идеала (наша анализа *Порушених идеала* не би била потпуна ако на крају

⁵³ Димитрије Вученов, *О српским реалистима и њиховим претходницима*, Друштво за српскохрватски језик и књижевност СР Србије, Београд 1970, 147.

⁵⁴ Ј. Деретић, нав. дело, 179.

не бисмо скренули пажњу на својеврсни трагикомични апсурд да се највиши степен сексуалних слобода у Ранковићевом стваралаштву може запазити у описима животне свакодневице деветнаестовековне монашке заједнице).

Мср Наташа Д. Катић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Докторске студије
natasa_katic@yahoo.com